

Albert Gábor

VITATKOZÓ LEVELEK (II)

Szemere Bertalan leveleskönyvét olvasom
1851–1853

Párbaj – okok és körülmények

Az emigráció elszigeteltségét a személyes találkozások is oldották. Többen azok közül, akik a reformkor küzdelmeiből derekasan kivették a részüket, a fegyveres felkeléstől azonban különböző okok miatt távol tartották magukat, most szinte erkölcsi kötelességüknek érezték, hogy külföldi utazásaik során felkeressék régi barátaikat (vagy ha nem tették – ahogy látni fogjuk –, bonyodalom támadt belőle), s együttérzésüket legalább így tegyék nyilvánvalóvá. Ezek közé tartozott például az időközben hazatelepült Eötvös József vagy Lukács Móric. Az ilyesféle látogatás olykor még bizonyos kockázattal is járt. A hatalom ugyanis – s ezt az elmúlt ötven évben magunk is tapasztalhattuk – nem nézte jó szemmel, ha az egyébként is gyanús, külföldre utazó honpolgárai hivatalosan már nem is élő, mert távollétükben halálra ítélt és képletesen kivégzett lázadókkal érintkeznek.

Lukács Móricról – ki a szabadságharcban anyja betegsége miatt nem vehetett aktív részt – a csípős megjegyzésekkel sohasem takarékoskodó Szemere Bertalan ugyan azt jegyzi fel, hogy „*a legsajátságosb s legbecsületesb, és a legtermészetesb emberek egyike*”, mégis – talán az osztrák titkosrendőrség félrevezetésére, mikor nagy külföldi útja következő állomására, Párizsból Londonba utazik, Szemere Bertalan tollából származó „természetesnek” nehezen tekinthető ajánlólevelet visz magával:

(1852. szept. 13.) „Íme e néhány sort csak azért írom oly röviden, hogy egy hazánk fiát ajánljam, ki Londont megismerni vágy. Nevét ő maga mondja meg, hogy ön ismét magának tartsa meg, mint én még e papirosra sem bízom. Mint régi barátom fogadja szívesen, ha személyesen talán nem ismerte, híréből bizonyosan.”¹

Híréből valóban ismerhette, hiszen Lukács Móricot – mert őt ajánlotta Szemere – a Magyar Tudományos Akadémia már 1832-ben levelező tagjai közé választotta, 1842-ben pedig a Kiszfaludy Társaság is rendes tagjai közé sorolta.

A levél címzettje pedig, akinek be kellett volna mutatnia Londont, nem más, mint az a Rónay Jácint, aki Hajnik Pál szerint – ahogy korábban láttuk – szerette volna Kossuthot amerikai útján elkísérni, s akit, ugyancsak ő, egyszerűen „*ravaszb, gaz jezsuitá*”-nak nevezett. A jámbor, szorgalmas, bár bizonyára törekvő Rónaynak természetesen semmi köze sem volt a jezsuitákhoz, bencés szerzetes volt, s mivel a szabadságharc alatt tábori lelkészként szolgált, a bukás után bujkált, majd sikerült külföldre szöknie, és Londonban telepedett le. *Kim* egy ideig a Kossuth szervezte utászkariban tanodában mértant és rajzot oktatott, majd Kossuth gyermekeit tanította, *ittthon* viszont 1866-ban – a sors fintoraként – a korábban halálra ítélt Andrássy Gyula gróf javaslatára Ferenc József gyerekeit, Rudolf trónörökösöt okítja magyar történelemre. Emlékeit ki-

lenc kötetben írja meg, tíz példányban kinyomtatja, s a díszes vörös bőrbe kötött emlékiratot halála után a kiszemelt közgyűjteményekben helyezteti el.²

Rónay állandó kapcsolatban állt Szemere Bertalannal, s a mindig tevékenykedő egykori miniszterelnök újabb és újabb kérdésekkel ostromolja, megbízásokkal és feladatokkal látja el, amelyek lelkiismeretes teljesítéséről gyöngybetűkkel írt levelekben számolt be.

Rónay Jácint Szemere Bertalannak³

London, 27. Berners Street, Oxford Street. October 6án 1852.

Tisztelt honfitárs!

Az eleaticai bölcsek azon ismeretes jelmondata: Az ember játéka a véletlennek! [Lukács] M[óric] barátunknak londoni útjára igen alkalmazható. Ő ugyanis jobbnak látá politikai óvatosságból Önnek becses levelét posta útján küldeni, egy még Franciaországban írt melléklettel, mellyben tudatja Mayer úrral, hogy londoni útjában gátolatván, kénytelen Szemere levelét illy úton küldeni, s a becses találkozás örömeit más-korra halasztani. – A levél után még mindig hívém, hogy az akadályokat talán legyőzendi, s végre még is Londonba jövend. Néhány napi várakozás után – egy szép reggelen – Vukovicshoz menék, Perczellel találkozandó, ki valahányszor Londonba jó, egyiknél, másiknál közlünk meg szokott telepedni, s ilyenkor rendesen találkozunk. Teljes számmal valánk: Perczel, Fülöp, Thaly, a háziúr és én, midőn M[óric] barátunkat rossz csillaga közibénk hozá. Ő csak Vukoviccsal akart találkozni, kivel már néhányszor együtt is volt –; s a háziúr még mindig tétovázott, ha bémutassa-e a vendégét? midőn egyszerre négyen is néven szólíták –. Nem volt egyéb hátra, mint titoktartásra felkérni bennünket, s nekem őszintén bevallani, hogy ő, bizon Londonban van, s pusztá óvatosságból az érintett levél átadását másra bízá. – Én sajnálom őt, annál is inkább, mert élénk politikai vitakozásnak lőn tanúja, mellyben legsajátszerűbb az, hogy az ex-kormányzót *néki* kellett pártolni –! Ez idő olta nem látám, s mivel azt mondá, hogy többé nem térend vissza Franciaországba, a kívánt késnek és villának küldetésével kedvező alkalomra kell várunk. – Remélem, e véletlen találkozás „osztria akasztottaival” nem fog neki bajt okozni; ámbár én nem tartom azt soha titoknak, mit őt magyar ember tud.

Politikai viszonyainkról amennyire e fekete súrlódások megérdemlik, hogy fejér papírra feljegyeztessenek, jelenleg röviden írok. Midőn Kossuth Törökországból visszatért, többek kívánatára üdvözlő feliratot szerkeszték, nem annyira túláradó lelkesedésből, mint azon meggyőződéssel, hogy az általános örömmámorban tán én kevesebbet mondandok: miről az aláírás alkalmakor meg is győződém, mert csak egy kifogás volt, „hogy keveset mondék!” Ha nem bírná ön a feliratot, szolgálhatok véle. – A felirat Kossuthnak nem tetszett, mert testvérnek szölitottuk, mert azt mondtuk: hogy véle fogunk küzdeni, nem „alatta”, s mert még feltételt is bátorokdtunk hozzá csatolni. Ő e feliratot nyilvánosan nem emlité soha, de magány körben nehezelt miatta. – Távozta után, Kíssnek révén egy új felirat keletkezett, melyben az „üdvözlét”, „hódolattal”, s a „testvér”, „kormányzó”-val pótolattott. – Kik ezt nem írták alá, ellenségei Kossuthnak, s következetesen az ügynek is –! Ez idő olta elkülönözve állunk, s én részemről, ha csak esetlegesen nem, a hívőkkel és hívekkel nem találkozom. Kossuth jelen működéseiről alig tudok valamit. Az olta, hogy ismérem, meg vagyok győ-

ződve, miszerint ő sokkal hiúbb, minthogy hibáit vagy általlátná vagy javítaná, és sokkal könnyelműbb, minthogy honfitársainak nyomorai érdekelnék, vagy a hazában né tán eléidézendő szerencsétlenség aggasztaná. – A nagylelkű adakozók pénzét, néhány meghitt barátaira és jött-ment emigransokra pazaran szórja, míg azok, kiknek méltán lehetne kérdezni, hogyan kezeltek az úgynevezett „haza pénzé”? nyomorognak és hallgatnak –! A haza gyengesége miatt elveszett, s most, midőn a dicsőséget és hasznot egyiránt magának iparkodik biztosítani, az emigratio összedugja kezét és várja, hogy magamagát semmisítse, mi be fog ugyan következni, de mondhatlan kárával ügyünknek; ámbár megvallom, hogy a fellépés késő, s aligha fog eredményt előidézni, főleg azok részéről, kik eddigelé hallgattak vagy tán éppen hódoltak. – Úgy hallom, Kossuth nemrég amerikaiabani szállítás végett az angol kormányhoz folyamodott. Az elszállítás megtagadtattot, mi igen természetes; Derby csak nem fog Kossuth felszólítására valamit adni! és nem fog segílyt nyújtani a magyaroknak, midőn azt hallja, hogy a kormányzó bankót nyomat, ágyút öntet, nyeret faragtat –! Kossuth lelkét az emigratio irányában éppen annyi nyomja, mennyit magával hozott szerencsétlen hazánkából –. London utcáin még mindig nagy betűkkel hordozzák Shilling subscription, in aid of European freedom! The fond raised to be deposited in the hands of L. Kossuth and G. Mazzini! Melly eredménnyel, nem tudom; vagynak, kik tudni akarják, hogy az összeg nem megvetendő. – Midőn az olasz főnökkel utolszor találkozám, minek már jó ideje, erős hittel mondá, hogy képes minden pillanatban fellobbantani Olaszont, s ezt Magyarország követendi –; a zsarnokok hatalma romra dülend, és a romokból népszabadság fog felvirulni! Vajha ezt olly könnyen lehetne eszközölni, a milly szép és kívánatos. Meglehetősen ismerem hazámat, s hiszem, hogy ha szabadító sereg jellennék meg határain, a sereg mint folyam fog növekedni; de kétlem, hogy legyen ember, ki a jelen körülmények közt képes volna, jó szerencse fejében népünket felkelésre bírni, s ha ezt valaki megkísértené, csak nyomort hozna hazánkra, egyébiránt erre éppen annak van legkevesebb bátorsága, ki leginkább hirdeti. Remélem, nem nehezteendő ön véleményem őszinte nyilvánításáért, jónak látám, hogy megismerkedjünk, szükségesnek, hogy nézetemet leplezetlenül elmondjam. – Jelen soraimat Mayer barátunk leveléhez akarám csatolni, de újabb időben nagyon el volt foglalva, s jelenleg is néhány napra távol van Londontól, azért útnak indítom válaszatot, nehogy úgy járjak, mint a múlt évben, hol minden esendő alkalommal akarék néhány rendet csatolni önhöz intézett leveleihez; de mindig vagy korán vagy későn jártam.

Az öreg úrról annyit mondhatok, hogy ön irányában nem változott, s hogy rendes esti találkozásainkban önről mindig a régi tisztelettel és szeretettel szól. Ő tisztán lát, s Kossuthali első és utolsó találkozása után igen jól tudja, mit kelljen tartania ügyünkről és bajnokairól –! Az érintett találkozás jellemző, azért meg fog ön engedni, ha velemet kedvéért még egy lappal megtoldandom.

Midőn a lelkesedés első hevében jó, rossz lélek egyaránt tódult, tisztelgett és hódolt Kossuthnak, London magyar születésű polgárai „Adresse” szerkesztésére és a tisztelgés elintézésére kérenek fel. – Elmentem Kossuthhoz, tudatám véle honfitársaink szándokát, s időt kértem a tisztelgésre (Ez volt egyetlen találkozásom Kossuththal); a tisztelgés más napra határozatott –. Honfitársaink, Mayer vezénylete alatt, elhagyva munkáikat, s egy napot feláldozva, a kitűzött órán megjelentek mintegy 25-30. – A szolgálát tevő törzstiszt bejelenté őket, s azon választ hozá: ma nem lehet szólni kormányzó úrral! – Meglepetésemben elmondám, hogy az időt maga határozá, hogy munkáikat hagyják el, hogy többben 7-8 mértföldnyiről jönnek – s hogy lehetetlen el-

utasítani azokat, kik legközelebb állnak hozzánk, s annyit áldoztak szűkölködő véreiknek –! Egy órai várakozás után végre kegyes válasz érkezett, azon hivatalos megjegyzéssel, hogy csak röviden, mert Kormányzó úrnak menni kell! Midőn a lépcsőn felfelé haladának, Pulszky ismét arra inté őket, hogy csak röviden, s „aztán ne orátiózzanak ám!” Mayer néhány üdvözlő szót mondott, s általnyújtá az „Adresset”, mely ugyanazon gyárban készülvén, nem tetszett, annál is inkább, mert nem kormányzóhoz, hanem tisztelt honfitárshoz volt intézve. – Kossuth, ki néhány pillanat előtt órákig beszélt angol vendégeivel, sajnálkozva monda, hogy honfitársainak csak néhány pillanatot szentelhet, de biztosítja őket kegyeiről. – A honfitársak közül kevés volt, ki ne távozott volna nehéz szívvel, de egy sem érzé annyira a lealáztatást, mint öreg barátunk, ki szíves fogadtatásra számolt, s már előre örvendett azon pillanatnak, melyben Kossuthot házánál látandja. – Mennyi tévedés, Mayer azt hívé, hogy a democrat kormányzó, egyszerű magyar ember, ki őszinte barátsággal kezét nyújtand, s a látogatást viszonozza. – De nem fárasztom Önt illy tárgyakkal, még csak azt jegyzem meg, hogy Kossuthnak amerikai működéseiről, s a fényes eredményekről legjobb felvilágosítást adhat Önnek Perczel Móric, ha Miklós testvérének csak egy levelét küldené is Párisba. – Szabó ezredes Ausztráliába utazott aranyat keresendő. Fülöp nejét várja, s a hír azt mondja, hogy Szemerének egy munkája van sajtó alatt mely mondhatatlanul ártand ügyünknek –; mert a Kormányzót leleplezendő –! (?)

A tisztelt asszonyságnak szíveskedjék kérem üdvözetemet jelteni és a kisasszonyoknak. Isten vélünk.

Rónay Jácint

Lukács Móric magyarázkodó levele nem sokat késett.

Lukács Móric Szemere Bertalannak⁴

Brüssel Oct. 19. 1852.

Kedves Barátom! Mindenekelőtt néhány szót mentségemül azért, hogy R[ónay]-t kerültem V[ukovics]-t pedig meglátogattam. Tudod, hogy azon szándékkal mentem L[ondon]-ba, miszerint ott tartózkodó hazánkfiat kerüljem. Azért is leveledet R[ónay]-nak mindjárt megérkezésem napján, átküldém. Később scrupulusom támadta, hogy azt, miszerint L[ondon]-ban bujkálok, némelyek netalán gyávaságnak tekinthetnék; s ez bírt rögtön azon határozásra, hogy a Londoni Magyarok közül az egy V[ukovics]-ot, mint legrégebbi még ifjúkori barátomat meglátogassam. Ez szolgáljon, ha nem is mentségül, legalább magyarázatul inconsequentiámnak, mely teljességgel nem származott ajánlottad iránti bizalom hiányából. Ellenfelem személyére nézve hibásan értesültél; én nem T[haly]-t hanem Perczelt hittam ki csakugyan V[ukovics]-nál történt találkozásunk következtében. Kihívásomat ugyanaz nap veles Thaly barátjával az utcán találkozáván levélben személyesen általadtam, de ő azt nem csak hogy el nem fogadta, hanem a levelet eltépvén midőn tőle rögtön határozott választ követeltem, engem, képzeld azon hallatlan betyárságot, azzal fenyegetett, hogy meg fog veretni. Erre nem tehettem egyebet, minthogy rá botomat, azt a vastag esernyős botomat emeljem, s őt gazembernek nevezzem; ő azonban felemelt botom elől elfutott, magával rántván Thalyt is, a kit szóváltásunk alatt illy szavakkal: „Ne menj el Thaly” mindég maga mellett marasztott. Ő azt állítja ugyan, mint baráti, Th[aly] és V[ukovics] mond-

ják és írják, hogy én még fenyegetőzéseim előtt neveztem volna gazembernek; ha neki úgy tetszik, ám legyen, annál jobb; én Thaly előtt újabban is kijelentettem, hogy azt vissza nem veszem, sőt ismétlem. Két és fél napig mulattam még Londonban, azon reményben, hogy T[haly] barátinak sikerülni fog őt a kihívás elfogadására bírni, mire őket barátjok saját érdekében felhívtam. Eljárásuknak sikere nem volt, minek következtében L[ondon]-t elhagytam oly nyilatkozattal, hogy az ügyet L[aci]-nak mint secundansonnak kezeibe fogom adni. Ők forma elleni hibának állították, hogy a kihívást személyesen adtam által, mely alaptalan állítást azonban a mindennapi tapasztalás megcáfolja. Ezen véleményemet osztják Laci, Andr[ássy] Gy[ula], Bethlen J[ózsef], Degenfeld Imre, Jósika M[iklós] és mások kivel a dolgot közöltük. Mind a mellett hogy semmi kifogás ne lehessen, Laci nevében azonnal kihívó levelet küldött Ostendéből P[erczel] számára V[ukovics]-nak; ez azonban a levelet néhány nap múlva azon oknál fogva, hogy Perczellel azon esemény következtében maga is feszült viszonyban van, visszaküldötte. Elküldöttük erre ugyanazt a levelet Thaly-nak, ki a dologban eddig szóval és írásban mint közbenjáró lépett fel, ez is visszaküldötte azon okból, mert ő P[erczel]-nek igen jó barátja. Laci most már azt mondja, hogy a dolgot abba kell hagynunk, mert szinte világos, hogy Perczel hozzáférhetetlen, a kihívást el nem fogadja s megverekedni nem akar. Én azt hiszem ugyan, hogy lehetne még egyéb lépéseket és más körülmények közt kellene is tennünk, de miután L[aci] ki az ilyen ügyekben auctoritás, azt mondja, hogy becsületesnek nem csak eleget tettünk, sőt többet is mint szükség volt, kénytelen vagyok benne megnyugodni. Most már csak azt az elégtételt veszem magamnak, hogy én, miként L[aci] is a történeteket mindenkinek elbeszéljük. Ha ez Perczelenek tudomására jut, annál jobb, én különben is L[ondon]-ban barátinak azt nyilvánítám, hogy őt, ha kihívásomat el nem fogadja, a világ előtt prostituálni fogom. Ez talán arra fogja bírni, hogy ő kérjen tőlem elégtételt, s e végre minden esetre még néhány hétig Brüsszelben fogok maradni, legalább is addig, míg L[aci] itt marad. A dolognak nagyobb publicitást sajtó útján adni L[aci] azért nem kíván, mert az a magyar emigrációra árnyékot fogna vetni, s ebben igaza lehet. Így is a dolog K[ossuth] pártjának nagy triumphusa lesz, de arról nem tehetek. Az én becsületesem rám nézve mégis főtekintet, ez pedig azt kívánja, hogy legalább barátim s azok, kiknek jó véleménye előttem becses, tudják, miszerint én ez ügyben a becsület törvényei szerint jártam el.

Bocsáss meg barátom! hogy téged ezen kellemetlen történet részletes elbeszélésével untattalak, de miután a dolog kezdetéről értesültél, szükségesnek láttam veled a kimenetelt is megismertetni, amennyiben a dolog jelen állása kimenetelnek tekinthető, mit hinni még most sem akarok. Az ügy jelen stádiumában titok többé nem maradhat, annak maradnia nem is szabad. Ha bár részemről a dolog e pillanatban befejezettek tekintetik, lehető, sőt valószínű, hogy az ellenfelem részéről még felelevenítették, mire addig míg e vidéken tartózkodom neki alkalmat adni mindenkor kész vagyok. Csak hogy most már servitust vállalni, magamat lekötelezni, hogy itt vagy amott meddig fogok P[erczel] kedvéért mulatni, nem akarom.

Óhajításom a telet Párisban bájos és lelkes hitvesednek és a te társaságodban tölthetni, nem csökkent, sőt ha lehetséges, szíves meghívástok következtében, még öregbedett, reménységem azonban nem igen nőtt, s nem álalom bevallani, hogy én igen ügyetlen diplomata vagyok; L[aci] pedig ez ügyben nem igen fog segíteni, mert ő nem csak maga nem szándékozik Párisba menni, hanem engem is arra akarna bírni, hogy vele együtt néhány hét múlva Genfbe menjek és a télnek hátra levő részét ott töltssem.

Londoni utam, melly a történetek után nehezen marad titokban, alkalmasint még nehezen a kívánt engedelem elnyerését. Már megszoktam, hogy legszebb reményeim, legforróbb óhajtaim füstbe mennek. Igen sajnálom, hogy tisztelt hitvesednek egészsége még tökéletesen helyre nem állt; reményem azonban, hogy a gyógyítás sikere majd csak később fog teljes mértékben mutatkozni. Kérlek mondd Ő Nagyságának legmélyebb tiszteletemet s emlékezzél szíves érzéssel

hű barátodról

M[óric]

A levélben többször említett Laci, ki a párbajügyekben „*nagy auctoritás*”, az akkor Orczy bárónéval együtt épp Brüsszelben tartózkodó Teleki László. A becsületére kényes gróf a kor szokása szerint, sőt azon túl is sok-sok párbajt vívott, de legnevezetesebb kihívása az volt, amelyben a nyugalomba küldött Haynautól kért elégtételt a legyilkolt tábornokokért és mindazokért, akiket teljhatalmú kormányzóként Magyarországon és Erdélyben megöletett. Az 1850-es kihívást 1852 szeptemberében megismételte, és azt egy belga újságban közzé is tette. Az újság nem került Szemere Bertalan kezébe, a szöveget, amelyet később naplójába is bemásolt,⁵ Lukács Móric révén szerezte meg. A Perczel-ügy azonban még mindig nem zárult le. Lukács Móric ismételten visszatér rá.

Lukács Móric Szemere Bertalannak⁶

Brüssel Oct. 27-én 1852.

Kedves Barátom!

Kívánságod szerint ide mellékelve küldöm Neked Laci barátunk leveleit Haynauhoz. Mi a P[erczel] féle összeütközés alapokát és kiindulási pontját illeti az legjobban kitérűk kihívó levelem tartalmából melyet imé lemásolok számodra:

„London Sept. 25kén 1852. Úgy emlékezem, hogy mi egymást otthon tegeztük. Ennek tulajdonítsa Ön, s ne valami tolakodó barátság hajhászásnak, hogy ma e szerint szólítottam meg. Önnek tetszett megszólításomat Kegyeddal viszonzni.

Nem szükséges azzal időt vesztegetnem, hogy Öntől e miatt magyarázatot kérjek. Ön kielégítőt nem adhat; a sértés elvitázhatatlan. Hogy a dolgot mindjárt helyben szóba nem hoztam s a becsület törvényei szerint el nem igazítottam, annak oka az, mert előbb magamban hideg vérrel meg akartam fontolni, ha mindnyájunk kivételes állásában nem lehetne-e a dolgot becsületem sérelme nélkül elhalgatni vagy annak eligazítását máskorra halasztani. De épen ez érett megfontolás vezetett azon meggyőződésre, hogy becsület dolgában semmiféle viszonyokra tekinteni nem szabad. Ennél fogva Önt ezennel felhívom elégtételre párviadal útján, és pedig pisztolyra, mert karddal a viadal kettőnkre nézve nem lenne egyenlő, miután én mellbeteg vagyok s minden nagyobb magam megerőltetése vérhányást okoz. Pisztollyal azonban célozni s azt elsűtni betegségem mellett is én szintűgy tudok mint ön.

Várom minél előbb elhatározó választ. Lakásom 10 Leicesterplace, második emelet 6dik számú szoba. Ott csak R. C. név alatt ismernek. Aláírásom.”

Attól tartok, hogy ez okot nem fogod eléggé fontosnak találni s hogy, mint némelly más barátim, rosszalni fogod eljárásomban azt, miszerint magyarázatot nem kértem a kihívás előtt, s P[erczel]nek mintegy elzártam az utat kibékülésre. De nem ok nélkül

tettem azt a mit tettem, s levelem szerkezete érett és hideg megfontolás eredménye. Ha tőle előbb magyarázatot kérek, úgy jön ki, mintha én a tegeződést Perczellel kívánám, valami nagy becsületnek és szerencsének tartanám. A magyarázat s békés kiegyenlítés csak abból állhatott volna, hogy ő engem a Te megszóllítással megtiszteljen s boldogítson. Ezt pedig tőle semmi esetre el nem fogadni, még a történt párviadal után sem, eltökélt szándékom volt. Én nem hajhászom senki barátságát, legkevésbé olly bolondét mint P[erczel]. Hogy őt találkozásunk alkalmával te-nek szóllítottam, azért történt, mert természetesen azt hittem, hogy az utóbbi események az eféle viszonyokban változást nem szülhettek. Hogy ő megszóllításomat Kegyeddal viszonozta nem fájt, de még nem is bosszantott, mert őt bolondnak tekintettem s tekintem most is, de sértést minden esetre volt benne, és, miként több ízben londoni barátai előtt is kinyilatkoztattam, noha őt bolondnak tartom, még is mind addig, míg bolondok házába nem lesz zárva, sértést tőle szintolly kevésé lehet eltérni, mint bármelly józan embertől. Engem arra, mit ez ügyben tettem nem bírt sem harag, sem valami nagy susceptibilitás, s noha lépéseim rám nézve már sok kellemetlenséget s alkalmatlanságot szültek és szülhetnek még ezentúl is, még is hasonló esetben ismét hasonlóul cselekedném. De látom, hogy ezen levelem is egészen megtelt e fatális históriával. Csak annyi tér maradt, hogy tisztelt hitvesednek kézcsokolásomat jelentsem, neked pedig baráti kézsorítást a távollból

barátod M.

[A papír szélén:]

Oct. 30kán. Ezt a levelet épen most találom ruhám zsebében, három nap óta magammal hordom, szórakozottságomban azt képzelvén, hogy már postára adtam. Jósikákat s Ludvigot gyakran látom. Köszöntenek Lacival együtt.

Közben Rónay Jácint, ki úgy került a párbajhistóriába, mint Pilátus a credóba, csak ámuldozik: az egész afférból semmit sem vett észre.

Rónay Jácint Szemere Bertalannak (Részlet)⁷

London. [1852] October 29én.

Nem képzeli Ön, mennyire meglepett becses levelének azon része, melly L. és P. párviadalára vonatkozott. Én ez – eseményről – mit sem hallék, s jelenleg is csak annyit tudok, mennyit Ön szíveskedett vélem közölni. – Alig hihetem, hogy történt, azt pedig épen nem, hogy úgy történt, miként mondatik –. Azok, kik tán tudnak a dolgról, hallgatnak; s nékem sem kedvem, sem akaratom, mások titkába hívatlanul avatkozni. Midőn V[ukovicsnál] találkozám L[ukáccsal] a társalgás élénk volt ugyan, de nem olyan, hogy komoly színt öltött volna; nékem nem volt kedvemre, sem a találkozás, sem a politikálás; azért távozám annélkül, hogy a beszélgetés végét bevárnám. – Ez idő olta, L. még csak nevét sem hallám említeni. – Néhány nap előtt, egy füzetecske jelent meg angol nyelven Kmety Györgytől: Görgeynek megcáfólása; a munka összesen 26 oldal. Önre és B[atthyány] grófra nézve érdekes volna bírni. Remélem, megszerezhető Párisban, vagy tán már bírja is Ön? [...] – Jelen helyzetünkről alig tudok szólni. Kossuthról hallgat a krónika, s úgy látszik lehetőségig meggyűltek bajai azokkal, kik a hú ragaszkodás fejében, – mindennapi kenyeret kérnek és méltán; miután

ő az egyetlen, ki harcunk szellemi és anyagi nyerevényeit saját rendelkezésére biztosítja. – Úgy mondják: Pulszkyek, Ő, and the Hungarian „Lady” nagyszerű munkát írnak az újvilági díszmenetekről és – nagyszerű eredményeiről! – Hajnik Pál is itt van; ki amerikai lapokban így írta magát „alá” Treasurer of the Governour L. Kossuth!

E pillanatban veszem Lukács Sándor levelét, ki New-Yorkban nem igen kedvező körülmények közt él. Kérdezősködik Ön után is, de politicáról szót sem ír; annyit azonban tudok, hogy Kossuth hallani sem akar róla. – Bézárom Mayer leveléhez csatolandó soraimat, szíves üdvözlettel, s azon észrevétellel, miszerint lelkemből ragadá ki Ön, utolsó levelének vég szavait: és dühösködnek, mivel mi halandók, nem akarjuk őket imádni!

Isten Önnel és kedveseivel.

Rónay

Egy kiátkozott könyv születése – levelekben

Ebben az időben Szemerét a humoros jeleneteket is produkáló párbajügynél sokkal inkább foglalkoztatta évek óta tervezett s az 1852 tavaszán végre tető alá hozott, emlékirat-értékű vitairatának, a POLITIKAI JELLEMRAJZOK A MAGYAR SZABADSÁGHARCból (GRÓF BATTHYÁNY LAJOS, GÖRGEI ARTÚR, KOSSUTH LAJOS) című munkájának megjelenítése. Úgy érezte – némileg joggal –, hogy az nemcsak tulajdon további sorsát, de az emigráció hiányos önismeretét is nagyban befolyásolja majd, esetleg mindkétőben gyökeres fordulatot eredményez. Tudjuk, nem így történt, csupán Szemere elszigeteltségét fokozta. Az emigrációban, különösen annak ún. Kossuth-szárnyában a könyv megjelenése heves tiltakozást váltott ki, s az is előfordult, hogy a könyv példányait felvásárolták és megsemmisítették.

Maga Kossuth, igaz, évtizedekkel Szemere halála után, de mégis elégtételt szolgáltatott az egykori ellenfélnek. Iratai harmadik kötetében a következők olvashatók:

„Én az ármánynak, indulatos ellenségeskedésnek, melylyel bizalmamat viszonzá, emlékezetét sírjába temettem s csak fényes tehetségeinek tiszteletteljes elismerését tartottam meg és megtartottam a részvételtjes bánatot a szívrendűő éj fölött, mely halála előtt e fényes tehetségek világára reabornult.”⁸

Az „elvhú” és „következetes” utókor még egy ilyen főhajtásra is képtelen volt, és az 1848–49-es miniszter könyvének százharmincyolc évet kellett várnia, hogy magyar nyelven is megjelenhessen. És ennek legfőbb oka – ahogy közreadói írják –, „...az általa rajzolt Kossuth-portré volt... A Kossuth-kultusz nem viselte volna el, hogy bálványát ilyen kíméletlenül megfosszák nimbuszától, még ha a vádak többségét azonnal és hitelt érdemlően meg lehet is cáfolni. Szemere műve s maga Szemere is hallgatásra ítéltetett”.⁹

A POLITIKAI JELLEMRAJZOK írását Szemere 1852 márciusában kezdte el, s májusban naplójában már annak befejezéséről, sőt a fordítás előrehaladásáról is hírt ad.

„Én március végétől kezdve három jellemrajzon dolgoztam. Előbb csak Kossuthról írtam, ki akarván azt adni Amerikában a hírlapokban, de aztán eszembe jött, mikép a magyar forradalom képét híven adandja Batthyány Lajos, Kossuth L. és Görgei jellemrajza, s mind a hármat kidolgoztam. Az első és utolsó bevégezte pályáját, azt higgadtan adom, Kossuth ellenben még él, izgat, tervez, szerepel, az övé e szerint sok helyen polémiai hangon van tartva, – oka az is, mivel eleinte azt csak mint választ s megtámadást írtam, és csak később próbáltam belőle egészét alkotni.

A német fordítás megy lassan és rosszul, Zerffy tolla nem rosz toll, de ő maga hanyag, hazug, hálátlan ember. Adósom is, e munkáját is készpénzzel fizetem, és még sem siet. Pedig mindennek

meg van a maga kora, ha az elmúlik, ki mit egyszer elszalaszt, nem bájolja vissza azt. Azóta már nyomtathatnák, és íme ő nincs készen.

Annál inkább sajnálom, mivel Görgei munkája e hó végén megjelent. Én ugyan nem változtatok a magamén semmit, mert én őt úgy adom, a mint akkori tettei és szavai után őt felfognom kellett, nincs is már nálam e kézirat, Londonba küldtem; azonban belátom, jellemrajzom távolról sem fogja tenni azon hatást, melyet G. munkájának megjelenése előtt teendett vala.”¹⁰

Megint a jól ismert Zerffi! És mellette természetesen Bangya János. Ők pedig hivatásuk szabályai szerint Szemere kérésére mindent titokban tartanak, és a legnagyobb titoktartás mellett nemcsak az egész emigráció szerez tudomást a fordítás alatt lévő műről, de feltételezhető, hogy néhány érdekesebb fejezet az ifjú császár kezébe éppúgy eljut, mint Kossuth íróasztalára.

A munka fordításába maga Karl Marx is besegít, és ahogy Engelsnek írt 1852. május 6-án kelt leveléből tudjuk, Bangya grammatikailag hibás, a consecutio temporummal, azaz az időegyeztetéssel is hadilábon álló silány fordítását nagy ügyel-bajjal próbálja tisztába tenni.

A szerző (Szemere Bertalan) Párizsban él, az ügyintéző (Bangya János) Londonban, a kiadó pedig (Hoffmann und Campe) Hamburgban működik. Párizs és London között szinte naponta fordul a posta, Bangya szervez, ködösít, kapkod, magyarázkodik, s Szemere költségén gyártatja a másolatokat – a munkában ívenként egyszillinges honoráriumért Kászonyi Dániel is részt vesz –, de leveleiben arról sem feledkezik el, hogy alkalmanként besúgói tevékenységének melléktermékeivel – rosszízű pletykákkal és uszító rágalmakkal – kedveskedjék az egyre kiszolgáltatottabb Szemerének.

Vitás kérdés persze akad bőven: melyik nyomdának adják a munkát, mikor jelenjék meg angolul, mennyi legyen a honorárium, a munkát egy kötetben vagy három füzetben jelentessék meg, a címlapra mi kerüljön, a szöveg stílárís javítása meddig terjedhet, és még számos kérdést tisztázni kellett. Szemere tudja, hogy nem bízhat Bangyában, de már így is annyit késett a munka megjelenése, a kéziratot nincs ereje visszavenni, hagyja futni az eseményeket. Még a kiadóval, Campéval is Bangya tárgyal, s legfeljebb időnként egy-egy Campétól kapott levelet Szemerének is bemutat.

Bangya János Szemere Bertalannak (Részlet)¹¹

London Junius 17én 1852

Tegnap estve volt ismét Vehse Dr úr nálam ő szombaton fog Londonból elutazni és Dresdába menni, elmenetele előtt újra akart velem kegyed munkája felett értekezni. – Dr Vehse újonnan kinyilatkoztatta, hogy ha a munkát neki másolatban átküldjük és kegyed megengedi, hogy a stylisticai változásokat megtehesse, *anélkül, hogy a munka értelme legkisebb változást szenvedné, úgy ő szavát adja írásban, melyet directe önhöz intézend,* hogy a munkát Campénál kinyomtatja, és ő maga fogja még az utolsó correcturát is megtenni. – ha kegyed levelezésbe akar lépni Vehse úrral, úgy tesszen neki ezen cím alatt írni: „An Herren Dr. Eduard Vehse in Dresden” – így a levelet bizonyosan meg fogja kapni.

Ez a Dr. Vehse lesz Szemere könyvének „Barghettonéja”, „nadrágfestője”, aki – miként a régi mester Michelangelo *Utolsó üléletén* – eltünteteti majd „stylisticus correctiók” címén a *Jellemrajzok* meztelenségét. Főként a Batthyány-életrajz van tele ilyen nem elvi,

hanem kereskedelmi fogantatású húzással. A kiadó azt remélte, hogy így ez a füzet elkerülheti az osztrákok tilalmi listáját, s a nagyobb piacon megtalálja számítását.

Szemere azonban, úgy látszik – az ő leveleit ugyanis nem ismerjük, csak Bangya válaszait –, még nem adja be teljesen a derekát; mindenképpen szeretné elérni, hogy a némettel egy időben vagy esetleg azt megelőzve az angol változat is megjelenjék Bentley kiadásában.

Bangya János Szemere Bertalannak (Részlet)¹²

Junius 21én 1852

Utolsó levelemben azért írtam „ismét” és „újólag” mert a múlt kedden, az az f:hó 15én írtam körülményessen és a múlt keddi levelemhez volt mellékelve Bentley úr levele, meg Szirmay Pali levele. Ezen elég vastag levelet én személyesen adtam f:hó 15én a postára, és így nem kételkedhettem annak pontos megjövetelén, ezért is hivatkoztam pénteki levelemben a keddi-re. Az adressze, mind közönségesen, jó olvashatólag volt írva, így mást nem gondolhatok, csak hogy a rendőrség fogta fel leveletem, tesszen a postán utánna nézni, ha pedig ottan nem található, a rendőrségnél kérdezősködni, levelem semmi olyast nem tartalmaz mi önnek kellemetlenséget okozhatna [...]

Bangya János Szemere Bertalannak¹³

London September 8án 1852

Tisztelt Úr!

Tehát Blackwell úrnak is már átadtam a kézirat egy példányát, ő azt mondta, hogy még elég ideje van a fordításra, mert a parliament öszvejövele előtt semmi esetre nem jelenhet meg, ő egyébaránt maga is fog írni kegyednek – Blackwell sokáig beszélggett velem és újra biztosított, hogy a munka *meg fog jelenni* ha kegyed a dolgot reá bizza és nyugton várni akar. – A mint ki vehettem Batthyány [Kázmér] munkája is szinte Blackwellnél vagyon. (?)

Eötvös József megküldötte Blackwellnek utolsó munkáját (Der Einfluss der herrschenden Ideen des 19. Jahrhunderts auf den Staat) ő nekem adta hogy olvassam, még fel sincsenek vágva a lapok. –

Szabó Imre most sokat futkároz Kossuthoz és nagyon hízeleg, de még eddig nem nagy eredménnyel működött. –

Kossuth azt mondja, hogy *önt* ha visszajönnénk magyar országba, azonnal felakasztatja – Batthyányinak meg bocsát, ezt csak ön csábította el. – Kossuth egyébiránt nagyon köpi a markát, azt mondja, hogy mindent kezében tart és csak tőle függ, mely percben törjön ki a Revolutio. –

Tegnap egy angol utazó érkezett meg itten magyarhomból, és Klapkának Komáromból, barátjaitól egy emlékkardott hozott. Komáromnak vitéz védője meg is érdemlí. –

A németek veszekednek – az olaszok conspirálnak – a franciák vigadnak és várnak – a magyarok huncutolják egymást – hol kapnak esznek, isznak pufra – és így hazánk becsületét a külföld előtt fentartani iparkodnak. Ebből ál az itteni menekültek nagyobb számának működése, illymódon minden esetre meg fogják Európát menteni a rabigától. –

Ha már kegyed kívánja, hogy a levelek díját is számítsam fell, tehát tesszen számadásomhoz még fél fontot hozzá adni, és így kívánsága telyesüljön.

Érdekes újságok hiányában befejezem soraimat és maradok tisztelettel

hú és igaz szolgálja

B

Bangya János Szemere Bertalannak (Részlet)¹⁴

London September 21én 1852.

Tisztelt Úr!

Éppen ma vettem Dr. Vehse levelét ki is tudósítt hogy a kéziratot már ált nézte – Batthyányiban találta a legtöbb hibát, Kossuthban kevesebbet, Görgeiben éppen nem. A hibák csak stylisticus és orthographicus hibák voltak, az értelmen mit sem változtatott. [...]

Itten most éppen semmi újsággal sem bővelkedünk. Magamat kegyeibe ajánlom és maradok tisztelettel

szolgálja

B

Bangya János Szemere Bertalannak¹⁵

London September 24én 1852.

Tisztelt Úr!

Állításom telyesült, én mondtam hogy a mibe kapok, azt szerencsésen ki is viszem. Kegyed kételkedett jó szerencsémben – mint talán néha már szellememben is. Ezennel van tehát szerencsém tudósítani, hogy munkája Campe úr nyomdájából October közepéig készen fog ki jönni, és hogy fáradozásának jutalmára nem talán évekig, hanem legfelyebb 14 napig fog várni. De már most egy kérésem van, Ön engemet a munka kiadásával és eladásával megbízott, én ez ügyben lelkiismeretesen, és azt hiszem ügyessen is jártam el, én a pénzt mit Campe fizetni és nekem küldenni fog egy fillér hiány nélkül, Campe levelével együtt kegyednek átfogom küldenni, azonkívül fog kegyed a munkából 12 példányt kapni – magam számára szinte 12 példányt kértem ki, ezenfelül semmit. – De a mit kérek, ez: hogy kegyed ez ügyet egészen reám bizza továbbá is – én becsületessen és ön megalégedésére fogom a dolgot befejezni, csak nem szeretném ha ön rögtön működésemben engemet desauvuirosna. Majd ha a dolognak szerencsésen végére jártam, elmondom, hogy miképpen manővríroztam az öreg rókával. –

Most maradok tisztelettel

igaz szolgálja

Bangya János Szemere Bertalannak (Részlet)¹⁶

London October 7én 852.

Folyó hó 5ről és 6ról szóló leveleit vettem és mind a kettőre válaszolni sietek.

Blackwell úr nekem visza hozta a kéziratot és azt mondta hogy majd kegyed fog értesíteni a többiről, én Blackwellt nem értem, nekem mindig azt mondá hogy majd kegyednek írja meg a dolgot, Önnek meg az ellenkezőt mondja, és így sem nekem, sem kegyednek nem mond semmit. – Én Blackwellt igen rest embernek tartom, talán ezért is olyan nyomorult az állapota. A Times és az Examiner szerkesztőjeinek én Blackwell nélkül is át tudnám adni a példányokat de ha ön akarja, reá bízom.

A Campe által fizetendő díjra nézve felvilágosítással tartozom. Kegyed nekem azt írta, hogy minden áron kiadót keressek, hogy legalább felszólalhasson és hogy Blackwellnek ajánljam hogy a munkából jövő díj az övé lesz. – Campe a munkát megkapván mingyárt lamentálni kezdett, hogy Austriában el fog tiltatni és hogy veszteni fog, de hogy szívesen kiadná ha tőle csak anyit követelnék, hogy a kiadást lehetővé tennem, azon ajánlatot pedig, hogy a jövedelmet fizesse, nem fogadhatja azért, mert ez lehetetlen, mert talán 4 év múlva sem lesz tisztában a számadással és ily körülmények közt nem vállalhatná el.

Mire én azt feleltem; hogy tekintetbe vévén minden nehézségeket tehát csak ezen feltételeket teszem Iször hogy a munka levelem vétele után 14 [nap] múlva jelenjen meg. 2szor hogy kegyednek 12 és nekem 12 példányt küldjön azonnal az első készületből. 3szor hogy a munkáért ily körülmények közt olly honoráriumot, millyen a munka értékének megfelelően, nem követelhetvén, tehát csak ön készpénzbeli kiadásának megtérítését kívánom, mellynek meghatározását reá bízom. – Erre Campe Septem. 27én azt feleli, hogy 27ik Septembertől számítva a munka 14 nap múlva megjelen – hogy 20 lajos aranyat küld *most* mind Vergütung ihrem Ausgaben és ha Austriában nem tiltatik el a munka, ezt meg fogja duplázni – Végére hogy hova küldje a példányokat? Ezen kívül azt is mondja, hogy talán jobb volna a munkát három kötetben kiadni és pedig I Batthyányi II Görgei III Kossuth. Így ha Austria az I el is tiltanná a másik kettő bemehetne. Azonkívül pedig még azért is, mert kisebb könyveket könnyebben lehet bécsúsztatni. –

Ebből láthatja kegyed hogy Campe nem díjazott hanem csak költséget térített meg, és így semmi megalacsonyító nincs a dologban. Én részemről minden áron meg akartam jelentetni a munkát, a pénzkérdést ezért csak mellék dolognak tekintettem. Ezt hittem tehetni ön levele szerint, ha hibáztam bocsánatot kérek, hogy engem semmi pénzbeli érdek nem vezérelt ezt az egészből láthatja.

[...]

Bangya János Szemere Bertalannak (Részlet)¹⁷

London November 1én 852.

Köszönöm erántami szíves bizalmát, én mindig iparkodni fogok hogy azt meg is érdemeljem. Hagyuk a világot csacsogni az igazság utoljára is napfényre jön és ettől nincs okom rettegni. Már most az utolsó két levelére válaszolok és pedig Kazinczy Ferenc módjára. – Az egész múlt héten beteges voltam, semmihez sem volt kedvem, ez volt az oka hogy nem feleltem. Campénak mind a három könyvbeli erratumokat el küldöttem, bár én Kossuthot még mai napig sem kaptam meg, ma ismét írok Campénak, jól leszidom és meg írom neki ön észrevételeit a második kiadásra nézve, melyre nézve egyébaránt én semmi közlést nem tettem vele és így újra szerződhetünk, igaz hogy a munkában sok hiba van, de azért én a criticától nem félek, ezen munkának váratlan és igen nagy léssen eredménye, ez az én meggyőződése, ezt mondja Vehse is ki jelenleg itten vagyok és velem egy házban lakik, s még 3 hétig marad itten, közöltem vele is ön észrevételeit azt mondá Batthy[ányból] azért törült ki mindent mi Ausztria ellen volt, mert B[atthyány] éles rajzának szelleme már maga is eleget vádolja Ausztriát és mert ez az első könyv, ennek kellett az utat Ausztriába meg nyitni – Kossuthban pedig azért hagyta meg a támadásokat, – ne hogy a rosz világ azt mondhassa hogy a könyv Austria érdekében íratott. [...]

M[ar]xnak németre lefordítva közöltem ön kívánságát, ő majd körülményes választ fog adni.

Perczel nálam volt és itten asztalomon látván B[atthyány]t és G[örgey]t kérte adnám neki egy pár napra kölcsön, én azt válaszoltam hogy szükségem van reá mert a hibák végett, melyeket már kiigazítottam itten kell tartanom, hogy a többi könyveket utánna igazíthassam ki, de ő nagyon kért, hogy csak pár napra adjam oda, végtére nem tagadhatván meg oda adtam, visza is hozta és igen haragszik kegyedre, mert őt nem dicséri és mivel a móri ütközet vesztését említti, én eleget mondtam neki hogy hiszen ön nem Perczelt hanem Görgei életrajzát írja, de ő azt akarná hogy az egész munkában csak ő róla szóljon és azt is dicsérőleg, most írja ő saját életrajzát, és ebben már most ön ellen is dühösen fog ki kelni, ez az oka hogy kegyednek nem is válaszol. Vay Latzi pedig két háromszor nálam lévén a könyveket asztalomon látván, egyszer egyszer idestova néhány lapot át futott, ebből áll az ő olvasása, de az egész munkát senki sem olvashatta még, mert a mind mondám Kossuthot mai napig még magam sem kaptam meg. Hogy pedig *kéziratban* már többen olvasták volna ez nem igaz, legalább tudtommal ez nem történt, nem történhetett, ha csak azok közül, kik azt tisztázták, az egyik vagy a másik bizalmammal nem élt visza mert megjegyzendő hogy biz azt négy ember tisztázta, és ezek közül csak egy írta nálam, a többiek othon írták, mert négy embert nem bírtam magamnál tartanni, ezeknek egyébaránt soha sem adtam egyszerre többet három ívnél és ha avval készen voltak ismét új hármat, és ezeket is mind azok közül választottam, kik Kossuthnak nem hívei. De mindemellett ezekért én jót nem álhatok, bár őszintén mondván még ők kértek meg engem hogy ne mondjam senkinek, hogy ők írták, és így nem is igen hiszem hogy ők közölték volna valakivel, meglehet hogy most midőn a könyv megjelent és majd mindenütt szó van róla ezek szóközben mondták hogy esmérük tartalmát és ha ez történt úgy az aki önek ezen hírt adta igazat mondott, mert négy ember igazat mond midőn állítja, hogy a kéziratot olvasta. Hiszen már én rólam is sokan azt mondják hogy én Kossutho járok, Kossuthal traficálok, pedig bizony én Kossuthot mióta magyar hazánkot oda hagyta még csak nem is láttam és nem is vágyom őt látni, az egész a mit tettem, írtam neki egy levelet és irományaimat, melyeket neki tavval Simonyi által beküldöttem, most visza köveletem, de ezen levelemre még sem választ, sem az irományokat nem kaptam meg.

Szirmay ki velem egy házban lakik, igaz hogy sokszor futkároz Kossuthoz és ha valami híreket hall tőlem, hiszem hogy azokat ottan elmondja, de ezt nem bánom, sőt azért teszem, hogy ellenben tőle is megtudjam mit beszél és mit teszen Kossuth. Úgy például ma is Kossuthnál volt Szirmay és most azt kérdé tőlem, igaz é hogy Szemere e napokban ide, Londonba fog jönni? Én erre azt mondtam hogy nem igaz, mire Szirmay ismételé: no pedig Parisból azt írták Kossuthnak. Őszintén megmondottam önek mindent, ezen felül egy szó sem igaz.

Z[erffy] nekem is írta, hogy pár napra ide jön, de mikor? azt nem mondja, várom őket. Igen örülnék ha szerencsém lehetne kegyeddel szólhatni, de én Parisba nem mehetek. –

Beöthy Brüsszelben van nejét várja. Mészáros Memoirját írja és hallom maga magát sokszor leszamarazza, Katona Miklós szinte nejét várja aztán az öreg úrral együtt akar Amerikába menni, Teleky Sándor tavasszal utánnok menne. Más újságot nem tudok és soraimat befejezem. A nagyságos Asszonynak kezeit csókolva – maradok

alázatos szolgája
BJ

Önigazolásként és némileg a téma lezárására Bangya elküldi Szemerének Julius Campe levelét, amelynek üresen hagyott alsó részére néhány sort még ő is hozzáilleszt:

Bangya János Szemere Bertalannak¹⁸

London November 10én 1852

Ezen választ kaptam Campétól november 1. levelemre, a levél tartalmából láthatni lehet hogy bizony én Campe uramnak jól oda mondogattam az igazat, erre a levélre nem is válaszolok többé – Vehse urat ki tegnap utazott el kértem meg hogy szóval közölje velem feleletemet. Amint kegyed láthatja mind eddig még csak 4 példányt kaptam és ki tudja mikor kapom a többit – Az 5 példányt kegyed talán Szirmay által küldhetné el nekem ő most Parisban van és bizonyosan Önnél is tisztelkedni fog. Itten semmi újság – tegnap tartottak a németek Blum emlékezetére meetinget a mi egyébránt említést sem érdemel. Most magamat szíves kegyeibe ajánlom és maradok szolgája

Bangya

Alea iacta est

A JELLEMRAJZOK három vékony kötete Bangya János közreműködésével 1852 októberének második felében, a kor szokása szerint már a következő évi, 1853-as dátummal végre ki is került a nyomdából. A második kiadás azonban éppúgy kútba esett, ahogy az angol kiadás sem készült el soha.

Alea iacta est – a POLITIKAI JELLEMRAJZOK megjelenésével az egységesnek ugyan sohasem mondható 1848–49-es emigráció kettészakadása véglegessé és visszavonhatatlanná vált. Szemere Kossuthot élesen támadó munkája ezt az ellentétet adta elő, szinte kodifikálta három tételben: Batthyány Lajos, Görgei Artúr és Kossuth Lajos politikai pályaképének megrajzolásával. Nyilvánosan az egy Batthyány Kázmért leszámítva senki sem állt mellé – *titokban* annál többen érezték igaznak a részleteket, ha az egészszel nem is tudtak vagy mertek azonosulni.

Szemere egyelőre könyve visszhangjára figyel, tevékeny szelleme új és új régiókat keres, s Rónay Jácintnak írt leveleiben mind többször hozza szóba a némileg ódzkodó tudós papnak Magyar László Afrika-utazó és földrajzi felfedező nevét. Eredményeit angolul is szeretné közzétételni, hogy így megszerezze az angolok erkölcsi és anyagi támogatását.

A levelekben azonban a párbajok és pletykák, a politikai viták és belső torzsalkodások, a családi és anyagi problémák mögött is egyre erősebben lehet érezni az emigráció szétesésére mutató jelzéseket, azt a folyamatot, amelyről a remények kihunyván az újabb és újabb csapások súlya alatt, a megöregedett és megfáradt Kossuth évtizedek múlva majd így ír:

„...politikai emigrációnak, mint testületnek történelméről eddig csak három vagylagosság egyike volt följegyezve: vagy az, hogy halhatatlan, mert új meg új elemekkel tölti be sorainak űrjeit, mint a lengyel már öt negyedszázad óta; vagy az, hogy megszűnt létezni, mert vezérelve győzelmet aratott; vagy az, hogy megszűnt létezni, mert kihalt.

A magyar emigráció sem nem pótolódott, sem ki nem halt, sem elvei nem jutottak érvényre; hanem elmállott, elpárolgott, mint a kámfor – nyomtalanul.

*Legyen fatum, legyen életbölcesség, de példátlan eset.*¹⁹

És ez nem valamikor a hatvanas években kezdődött, nem Teleki László elfogatásának és itthoni öngyilkosságának volt a következménye. Szemere Bertalan emigrációs leveleskönyvét olvasva a „betegség” első jelei már az 1851–52-es és az ’53-as esztendőkből is szembetűnnek. A szakadás, a szétporlás nem azzal kezdődött és nem az váltotta ki, hogy Szemere közzétette Kossuthot elítélő nézeteit, hanem azzal, hogy bár oly sokan egyetértettek vele, de csak *titokban*.

Ez a politikai megfontolásokkal magyarázott vagy leplezett személyes érdekekből következő „titokban” volt az, ami szétporlasztotta a 48–49-es emigrációt. Mert az elhallgatás, bármilyen szentnek hitt érték átmentése legyen is a cél – mint például Kossuth nimbuszának mindenáron való megmentése – bénítja a szellemet, felborítja a lélek háztartását. Mert a „*megszentelt*” hallgatással az is együtt jár, hogy vagy csak semiségekről beszélhetünk, vagy arról a „*szent dologról*”, amiben már magunk sem tudunk hinni.

Jegyzetek

1. Szemere Bertalan: LEVELEK (1849–1862) SZÁMÚZETÉSÉBEN. Pest, 1870. 70. és Rónay Jácint: NAPLÓ-TÖREDÉK. Pozsony, é. n. II. köt. 108.
2. Rónay Jácint: NAPLÓ-TÖREDÉK. HETVEN ÉV REMÉNYEI ÉS CSALÓDÁSAI I–IX. Pozsony, é. n.
3. A levél kézzel írt eredetijét az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik.
4. A levél kézzel írt eredetijét az Országos Levéltár őrzi (OL. R 190).
5. Szemere Bertalan: NAPLÓM. Pest, 1869. II. köt. 345–348.
6. A levél kézzel írt eredetijét az Országos Levéltár őrzi (OL. R 190).
7. A levél kézzel írt eredetijét az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik.
8. Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. 1882. III. köt. 359.
9. Szemere Bertalan: POLITIKAI JELELMRAJZOK A MAGYAR SZABADSÁGHARCÓL. GRÓF BATTYÁNY LAJOS, GÖRGEI ARTÚR, KOSSUTH LAJOS. OKMÁNYTÁR. S. a. r., a bevezetőt írta, az Okmánytárat, a jegyzeteket és a mutatókat összeállította Hermann Róbert és Pelyach István. Szépirodalmi Kiadó, 1990. 71.
10. Szemere Bertalan: NAPLÓM. Pest, 1869. I. köt. 160.
11. A levél kézzel írt eredetijét a Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárában őrzik. Jeltete: Litt. Orig. 583/9.
12. A levél kézzel írt eredetijét a Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárában őrzik. Jeltete: Litt. Orig. 583/10.
13. A levél kézzel írt eredetijét a Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárában őrzik. Jeltete: Litt. Orig. 583/18.
14. A levél kézzel írt eredetijét a Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárában őrzik. Jeltete: Litt. Orig. 583/20.
15. A levél kézzel írt eredetijét a Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárában őrzik. Jeltete: Litt. Orig. 583/21.
16. A levél kézzel írt eredetijét a Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárában őrzik. Jeltete: Litt. Orig. 583/23.
17. A levél kézzel írt eredetijét a Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárában őrzik. Jeltete: Litt. Orig. 583/25.
18. A levél kézzel írt eredetijét a Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárában őrzik. Jeltete: Litt. Orig. 583/27.
19. Kossuth Lajos: IRATAIM AZ EMIGRÁCIÓBÓL. 1882. III. köt. 315.